

בסיס וצורן סופי – דף הסבר

בדף: מהו בסיס ומהו צורן סופי, משמעויות הצורנים, שינויים בבסיס, צורן גזירה מול צורן נטייה, ואיך מבדילים בין בסיס וצורן לבין שורש ומשקל.

מה זה בסיס וצורן סופי?

בדרך התצורה הזאת לוקחים מילה קיימת – הבסיס – ומוסיפים בסופה צורן גזירה סופי. נוצרת מילה חדשה, שיש לה ערך משלה במילון. זו "גזירה קווית": החלקים באים בזה אחר זה, בקו. בשורש ומשקל, לעומת זאת, אותיות השורש משתלבות בתוך התבנית ("גזירה מסורגת").

דוגמאות:

ילדות = ילד + ך־ות

ספרייה = ספר + ייה

כפית = כף + ית

עיתונאי = עיתון + אי

ביתי = בית + י

מה יכול להיות בסיס?

1. לרוב שם עצם: עיתון ← עיתונאי, רפת ← רפתן.
2. שם תואר: אנושי ← אנושיות, ראשון ← ראשוני.
3. שם מספר: רבע ← רבעון.
4. תואר הפועל: אט ← איטי.
5. מילה לועזית: בנק ← בנקאי. גם צורן יכול להיות לועזי: קיבוץ ← קיבוצניק.

שינויים בבסיס

1. ה' בסוף הבסיס מתחלפת בת': חברה ← חברתי, שנה ← שנתי, ממשלה ← ממשלתי.
2. ה' בסוף הבסיס נשמטת: מילה ← מילון, עוגה ← עוגייה, קופה ← קופאי.
3. התנועה בבסיס משתנה: ראש ← ראשון, תוך ← תיכון, חוץ ← חיצון.
4. שני צורנים בזה אחר זה: יצירה ← יצירתי ← יצירות; מקצוע ← מקצוען ← מקצוענות.

משמעויות נפוצות של צורנים סופיים

צורן	משמעות	דוגמאות
אי	בעל מקצוע או עיסוק	עיתונאי, חשמלאי, ימאי, קופאי
ן	בעל מקצוע, עיסוק או תכונה	ירקן, רפתן, פסנתרן, מקצוען
ן	יסוד כימי	מימן, פחמן
ייה	מקום; אוסף; מאפה; פריט לבוש	נגרייה, ספרייה, עוגייה, מצחייה
ית	הקטנה; כלי רכב; שפה	כפית, מכונית, משאית, צרפתית
ון	הקטנה; כתב עת; אוסף; כלי; סדר	ספרון, שבועון, מילון, שעון, ראשון
ות	שם מופשט (תכונה, מצב, מעמד)	ילדות, ידידות, אנושיות
י	שם תואר (שייכות, ייחוס, מוצא)	ביתי, חברתי, ישראלי
ניק, יסט	בעל עיסוק או השתייכות (צורן לועזי)	קיבוצניק, ביצועיסט

צורן גזירה או צורן נטייה?

צורן גזירה יוצר מילה חדשה (ערך חדש במילון). צורן נטייה רק מטה את אותה מילה: מין ומספר (ה, ית, ים, ות) או כינוי שייכות (י, יך, יו...). אותה סיומת יכולה להיות פעם צורן גזירה ופעם צורן נטייה:

סיומת	צורן גזירה – מילה חדשה	צורן נטייה – אותה מילה
ות	ידידות: «בין השכנים שרה ידידות» (שם מופשט)	ידידות: «שתי ידידות ישבו יחד» (רבות של ידידה)
ות	«התבוננתי בציור ארוכות» (תואר הפועל)	«שמלות ארוכות» (רבות של ארוך)
ית	כפית = כף + ית (הקטנה)	מלצרית = מלצר + ית (נקבה)
י	ביתי = בית + י (שם תואר)	ספרי = הספר שלי (כינוי שייכות)

בסיס וצורן או שורש ומשקל?

1. מורידים את הסיומת: אם נשארת מילה קיימת שקשורה במשמעות - בסיס וצורן: רפתן ← רפת. אם לא - כנראה שורש ומשקל.
2. ך: אם יש פועל מאותו שורש והמשמעות קשורה, זה לרוב משקל קטלן: רקדן (רקד), שקדן (שקד), שדכן (שידד). ירקן ורפתן - בסיס + ך.
3. ון: ביטחון, זיכרון, חיסכון - שורש במשקל קטלון. ספרון, מחשבון - בסיס + ון.
4. מקום: מספרה, מכבסה, מסעדה - שורש במשקל מקטלה. נגרייה, מאפייה - בסיס + ייה.
5. בנייה, קנייה - שמות פעולה במשקל קטילה (בניי, קניי); זקן, שכן, גנן - הנו"ן היא אות שורש. בכולן אין צורן סופי.

זכרו! בודקים בשלושה צעדים: (1) מורידים את הסיומת - האם נשארת מילה קיימת? (2) האם המשמעות שלה קשורה למילה כולה? (3) האם הסיומת יוצרת מילה חדשה (צורן גזירה) או רק מוסיפה מין, מספר או שייכות (צורן נטייה)?

דוגמה פתורה: פרקו את המילה "עיתונאות" ונמקו.

1. מורידים וֹת: נשארת המילה "עיתונאי" - מילה קיימת וקשורה במשמעות.
 2. מורידים אִי: נשארת המילה "עיתון".
 3. עיתון + אִי = בעל מקצוע; עיתונאי + וֹת = שם מופשט (המקצוע, התחום).
- התשובה:** עיתונאות = עיתונאי + וֹת (שם מופשט). הבסיס "עיתונאי" נוצר בעצמו מ־עיתון + אִי (בעל מקצוע).